

ASMENS LAISVĖS RIBŲ KLAUSIMAS

Nijolė Aukštuolytė

*Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 2714628*

ĮVADAS

Labai plačiai vartojama ir įvairiai suprantama laisvės sąvoka kelia daug su jos vaidmeniu ir vieta žmogaus gyvenime susijusių klausimų. Vienas iš jų – laisvės ribų klausimas. Jei mes suprantame laisvę kaip žmogaus apsisprendimo galimybę, kuri yra viena esminių žmogaus egzistencijos sąlygų, tai, be abejo, šią galią žmogus turi visada ir visur tiek, kiek jis gali vadovautis savo valia. Tačiau asmens laisvė, traktuojama kaip galimybė elgtis „kaip jis pats nori“, daryti ką nors ar nedaryti, nėra beribė. Realizuodamas savąją laisvę žmogus gali apriboti kito asmens laisvę. Šio straipsnio tikslas būtų – žmogaus laisvės ribų suvokimo klausimas.

PROBLEMA

Anot žymaus lietuvių išeivijos filosofo Antano Maceinos, „laisvė yra paties žmogaus valia, kurią jis pats ir vykdo kaip savąją: savu vardu ir savo atsakingumu, pats iš savęs ir pats savimi. Tai jo paties galia ontologine žodžio „pats“ prasme. Asmens veiksmas yra tiek laisvas, kiek jis jam yra savas; tai reiškia: kiek jis yra jo paties veiksmas, jam neprigimtas, nepriverstas, neįsakytas“ (1, p. 190). Šia prasme vieno žmogaus, kaip asmens, laisvė yra tiek pat verta kiek ir daugumos laisvė. Manychiau, labai taikliai šį aspektą yra nusakęs Dž. S. Milis, teigdamas, jog „jeigu visa žmonija, išskyrus vieną asmenį, būtų vieningos nuomonės ir tik tas vienas asmuo skirtingos, jį nutildžiusi žmonija būtų taip pat neteisi, kaip ir tas asmuo, jeigu, turėdamas tokią valdžią, priverstų nutilti visą žmoniją“ (2, p.114). Kitaip tariant, laisvė tiek asmens, tiek visuomenės atžvilgiu yra nekvestionuojama teisė ir vertybė. Pasirinkdamas žmogus jaučia (ar bent jau turėtų jausti) savo apsisprendimo svarbą, moralinę atsakomybę už savo sprendimo padarinius. Sunkiose situacijose žmogus gali likti nepriėmęs sprendimo, bet jaučiantis, kad priimti sprendimą yra jo valioje.

Bet jei mes imsime analizuoti apsisprendimo turinį, žmogaus galios gerokai susiaurėja ir išskyla laisvės ribų klausimas. Tam yra eilė priežasčių. Kai kurias iš jų pabandytume aptarti. Žmogus yra laisvas, bet ne absoliučiai. Jis – laisvas kaip save apsprendžiantis ir išreiškiantis

asmuo, maštanti dvasinė būtybė, bet jis negali būti laisvas nuo gamtos, istorijos, visuomenės. Būdamas gamtinė ir sociali būtybė, jis yra įtakojamas gamtinių ir istorinių, socialinių veiksmų. Tačiau šių jį ribojančių jėgų lauke, pasirinkdamas veikti ar neveikti ir ką bei kaip veikti, žmogus realizuoja save kaip laisvą būtybę. Tai verčia susimąstyti, kokiose ribose galima laisva žmogaus raiška, neprieštaraujanti kitų žmonių laisvės poreikiams ir, kita vertus, jų neribojama.

Nors laisvė yra būtina žmogaus savasties sąlyga, tačiau asmens autonomijos deklaravimas ir nepriklausomybės suabsoliutinimas šiuolaikinėje visuomenėje kuria beribių žmogaus savirealizacijos galimybių iliuziją. Todėl svarbu, ar žmogus linkęs suvokti savo laisvės ribas. Tuo tikslu apklausėme studentus, kurių atsakymai į anketoje pateiktus klausimus leidžia panagrinėti, kaip jie įsivaizduoja laisvės turinį ir ribas. Gauti rezultatai leidžia išvelgti tam tikras tendencijas, atskleisti įvairias nagrinėjamos problemos puses, argumentus bei prasmes.

REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Į anketos klausimus atsakė 60 studentų: 40 vaikinų ir 20 merginų, amžiaus vidurkis – 20 metų. Iš jų 40 yra būsimieji policijos ir valstybės sienos apsaugos pareigūnai, o 20 – būsimieji informatikos specialistai. Tai nėra didelis respondentų skaičius, bet jų atsakymai parodo tam tikras tendencijas, kurios gali tapti gairėmis nuodugnesniam ir išsamesniam tyrimui. Kokias įdomiausias laisvės ir jos ribų supratimo tendencijas atskleidė tyrimas? Iš atsakiusių tik 5% iš viso linkę atmesti laisvės galimybę žmogaus gyvenime. Kiti studentai į klausimą, ką jiems reišia laisvė, linkę akcentuoti savo asmens prioritetą laisvės realizavimo plotmėje (merginų tarpe tokių atsakymų – 30%, vaikinų – 45%) arba būtinybę derinti savo interesus su kitais (merginos – 60%, vaikinai – 53%). Sektų, jog moterys šiek tiek labiau linkusios atsižvelgti į kitus žmones, negu vyrai, bet skirtumas nėra reikšmingas.

Aiškinantis, kur žmogus laisviausiai jaučiasi: ar savo vidiniame minčių ir jausmų pasaulyje, ar artimų žmonių aplinkoje, ar jo laisvės raiškos ribos – platesnės ir apima santykius su įvairiais žmonėmis, 25% atsakiusių pabrėžia vidinę laisvės būklę, 33% - peržengia savo asmens ribas, o beveik pusė apklaustųjų plačiausiai suvokia savo laisvės ribas: jaučiasi laisvi, būdami tarp svetimų žmonių, veikdami kartu kitais. Lyginant vaikinų ir merginų atsakymus, vėlgi išryškėja įdomi tendencija: merginos laisviausiai jaučiasi savo šeimos ir artimųjų tarpe, ir tik 30% jaučiasi laisvos bendraudamos su svetimais žmonėmis, tuo tarpu vaikinų laisvės ribos apima ir santykius su įvairiais žmonėmis (57%). Kita vertus, į

klausimą, su kuo jiems asocijuojasi laisvė, didžioji dauguma pasirenka ne saugumo, o nepriklausomybės aspektą. Merginų tarpe tai sudaro 80%, o vaikinių – 85%, o jei lyginsime pereigūnus su kitais respondentais, skirtumas neaptiktas (vidurkiai sutampa – 85%). Ir tik 15% laisvę sieja su saugumu. Tačiau atsakant į klausimą, ar laisvė jiems reiškia pirmiausia asmeninį apsisprendimą, ar jie mano, kad jis (t.y. asmens apsisprendimas) turi būti derinamas su kitų žmonių interesais, t. y. ribojamas vardan kitų žmonių laisvės, išryškėja ženklus skirtumas tarp būsimų pareigūnų ir būsimų informatikų. Pastariesiems asmeninio apsisprendimo prioritetą – akivaizdus: jį renkasi 80% respondentų, kai tuo tarpu tik 43% pareigūnų. Vadinasi, riboti savąją laisvę linkę tik 20% informatikų, bet daugiau kaip pusė pareigūnų. Su šiuo klausimu susijęs respondentų atsakymų patikimumą tikrinantis klausimas: koku laipsniu respondentai būtų linkę atsisakyti savosios laisvės pilnatvės vardan kitų žmonių laisvės. Pateikta pasirinkimo amplitudė nuo 100% iki 0,0%. Gauti atsakymai rodo, kad pareigūnai linkę aukoti apie 47% savosios laisvės, o ne pareigūnai tik 34%. Nors, analizuojant atskirų respondentų atsakymus, pastebėta įdomių derinių. Pavyzdžiui, žmogus teikiantis prioritetą asmeniniam apsisprendimui, linkęs aukoti daugiau negu 50% savosios laisvės (netgi 100%) arba atvirkščiai, mano, kad asmeninė laisvė turi būti ribojama, bet pats linkęs atsisakyti ne daugiau 20% savo laisvės. Šį aspektą vertėtų išsiaiškinti tęsiant tyrimą, išplečiant respondentų ir klausimų ratą.

Į klausimą kurioje srityje laisvės raiška jiems yra prioritetinė respondentų atsakymuose dominuoja žodžio, pilietinė, minties ir saviraiškos laisvė. Reikšmingų skirtumų tarp vaikinių ir merginų bei būsimų pareigūnų ir tikslųjų mokslų atstovų nerasta, išskyrus minties laisvę, kurią prioritetine laiko daugiau pusės merginų ir apie trečdalis vaikinių, ir pilietinės laisvės, kur vaikinių ir merginų prioritetai išsidėsto atvirkščiai. Iš veiksmų, labiausiai ribojančių asmens laisvę, studentai akcentuoja finansines galimybes ir aplinkinių požiūrį, nors atsakydami į klausimą, ar juos įtakoja aplinkinių nuomonė, tik trys tai pripažino. Lyginant būsimų pareigūnų ir informatikų pasirinkimus įdomu tai, kad daugiau pareigūnų pabrėžia valstybės ir teisinių institucijų reikšmę, o matematikai – gamtinę žmogaus prigimtį.

Gauti atsakymai iškelia keletą klausimų, į kuriuos turėtų atsakyti tolesnis tyrimas. Vienas iš jų būtų: kiek ir kaip žmogaus apsisprendimo galia koreliuoja su to apsisprendimo realizavimo galimybėmis. Antras: ar tikrai pareigūnai labiau linkę riboti savo laisvės asmeninį apsisprendimą kitų laisvės vardan.

IŠVADOS

Kiekvienas žmogus turi principinę laisvės teisę kaip galimybę pačiam apsispręsti, bet realizuoja ją savaip. Kiekvieną akimirką ir kiekviename žingsnyje jis yra veikiamas veiksnių, kuriais negali disponuoti savo nuožiūra, tačiau nepaisant visų ypatingų aplinkybių, nori būti laisvas. Suvokdamas laisvę žmogus supranta, kad ji priklauso nuo kitų laisvės, o kitų laisvė priklauso nuo jo laisvės. Gyvendamas visuomenėje žmogus laisvas tiek, kiek jis gerbia kito žmogaus teisę į asmeninį apsisprendimą, kiek jis leidžia kitam būti taipogi laisvam, t.y. pripažįsta kito laisvės teisę, įsisąmonindamas savo ribas ir tokiu būdu apribodamas savivalę. Tik pagarba kitam, atsakomybė už savo priimtus sprendimus ir juos lydintį elgesį daro žmogų laisva asmenybe, kurios raiška neužgniaužia kito asmens laisvės. Tokia laisvės, kaip asmeninio apsisprendimo galios, ir jos raiškos, derinant savąją laisvę su kitų žmonių teise būti laisvais (t.y. turėti tą pačią apsisprendimo teisę) samprata sąlygoja laisvą ir saugią visuomenę.

LITERATŪRA

1. Maceina A. Dievas ir laisvė. // Filosofijos chrestomatija. Kaunas: Technologija, 2007.
2. Milis Dž. S. Apie laisvę. // Trys idėjos. Nepriklausomybė, demokratija, viešumas. Vilnius: Mintis, 1990.

PROKURORŲ ĮGALIOJIMAI IR JŲ ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SRITYJE

Daiva Bereikienė

*Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas, Lietuva
Telefonas (+370 7) 303 655*

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹ įtvirtintos principinės nuostatos dėl valstybės pareigos saugoti ir globoti vaikystę, ginti nepilnamečius vaikus.

Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairių² 54 punktą nustato, kad nei vienam vaikui ar jaunam žmogui neturėtų būti taikomos žiaurios ar jį žeminančios auklėjamosios priemonės ar baudmės namie, mokyklose ar bet kuriose kitose institucijose.

Lietuva 1995 m. ratifikavo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją³ (toliau – JT Konvencija), kurioje pripažįstamos pilietinės, kultūrinės, ekonominės, socialinės vaiko teisės ir laisvės. Ratifikuodama JT Konvenciją, Lietuva įpareigojo imtis visų priemonių apsaugoti vaikus nuo jų teisių pažeidimų: nuo fizinio, psichologinio smurto ir prievartos, įžeidimo, grubaus elgesio, išnaudojimo, nepriežiūros. Pagrindines vaiko teises ir laisves nacionalinėje teisėje nustato Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas⁴: vaiko teisę gyventi ir augti (7 str.), vaiko teisę būti sveikam (8 str.), vaiko teisę į individualybę ir jos išsaugojimą (9 str.), vaiko teisę į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę (10 str.), kurios turinį sudaro vaiko teisė į asmeninį gyvenimą, bendravimą, susirašinėjimo slaptumą, į asmens neliečiamumą ir laisvę bei draudimas vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą ar žiauriai su juo elgtis; vaiko teisę į nuosavybę (12 str.) ir kitas teises ir laisves. Minėtame įstatyme įtvirtinta vaiko teisių apsaugos institucijų sistema, kurią sudaro valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos ir visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga. Ši sistema, veikdama bendradarbiavimo principu, turėtų užtikrinti tinkamą ir efektyvią vaiko teisių apsaugą. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas⁵ taip pat nustato vaiko teises ir įtvirtina principinę nuostatą, kad sprendžiant bet kokius klausimus,

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žin. 1992, Nr. 33-1014.

² Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės [interaktyvus] [žiūrėta 2010-03-10] <<http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/index.htm>>

³ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Žin., 1995-07-21, Nr. 60-1501.

⁴ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Žin., 1996-04-12, Nr. 33-808.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas Žin., 2000-09-06, Nr. 74-2262.

susijusius su vaiku, imantis bet kokių priemonių, liečiančių vaiką, svarbiausia apsaugoti vaiko interesus.

Pagrindinė institucija, atsakinga už vaiko teisių tinkamą apsaugą ir jų gynimą, yra savivaldybių vaiko apsaugos tarnybos, o vaiko teisių ir jo teisėtų interesų užtikrinimo bei apsaugos priežiūrą ir kontrolę Lietuvoje vykdo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Didelis vaidmuo ginant pažeistas vaiko teises, tenka teisėsaugos institucijoms – prokuratūrai, teismams ir policijai. LR prokuratūra yra Lietuvos teisėsaugos institucijų sistemos dalis. Vienas svarbiausių ir esminių bruožų, skiriančių teisėsaugos institucijas nuo kitų institucijų, yra principinė nuostata, kad teisėsaugos institucijos veikia tik vadovaudamosi įstatymu, o įstatymo nustatytais atvejais – tik pagal nustatytą procesinę formą. Taigi, nors prokuroras privalo būti aktyviu ginant vaikų galimai pažeistas teises ir teisėtus interesus, tačiau jis gali teisėtai atlikti tik tuos veiksmus, kurie įtvirtinti teisės normoje. Visi nenumatyti įstatymo prokuroro veiksmai yra draudžiami.

Nepilnamečių nusikalstamumo ir nukentėjusių nuo smurto vaikų skaičiaus augimas (2009 metais užregistruoti 3223 nukentėję vaikai ⁶) bei rezonansiniai vaiko teisių pažeidimų atvejai rodo, kad vaiko teisių apsaugos srityje yra problemų. Viena iš grandžių, apsunkinančių šių problemų sprendimą – prokuratūros negebėjimas efektyviai vykdyti jai pavestas funkcijas vaiko teisių apsaugos srityje. Prokuratūra yra svarbiausia teisėsaugos institucija, kuri privalo ginti jau pažeistas vaiko teises ir laisves. Nuo prokuroro veikimo ar neveikimo tiesiogiai priklauso konkretaus vaiko konkrečios įstatymu saugomos pažeistos teisės gynimas.

Paminėtos aplinkybės nulemia nagrinėjamos temos *aktualumą* ir suponuoja būtinybę atskleisti priežastis, trukdančias prokurorams tinkamai užtikrinti, jų kompetencijos ribose, vaiko teisių apsaugą ir pateikiant pasiūlymus, kaip racionaliai spręsti iškeltas problemas.

Pranešimo *tikslas* – išnagrinėti prokuratūros darbo vaiko teisių užtikrinimo srityje efektyvumą ir pateikti pasiūlymus jos tobulinimui.

Tuo tikslu pranešime keliami *uždaviniai*:

- 1) atskleidžiamos priežastys, trukdančios efektyviai ginti pažeistas vaiko teises;
- 2) aptariami prokuroro veiklos gerinimo būdai, ginant vaikų galimai pažeistas teises ir teisėtus interesus;
- 3) pateikiami pasiūlymai keisti atskiras teisės normas ir apibrėžti konkrečius prokuroro įgaliojimus bei veiklos ribas ginant vaikų teises ir jų teisėtus interesus.

⁶ Lietuvos Respublikos statistikos departamentas prie LRV [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-10] <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id>>.

Tyrimo *objektas* – prokurorų įgaliojimai vaiko teisių apsaugos srityje ir jų įgyvendinimo problemos. Pranešime analizuojami teisės aktai ir pateikiama jų tobulinimo būtinybė, kaip viena iš problemos sprendimo priemonių.

Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas⁷ įtvirtina prokuratūros ir prokuroro įgaliojimus, uždavinius, teises ir pareigas. Lietuvos Respublikos Konstitucija įgalioja prokurorą užtikrinti vaiko teisių apsaugą ginant viešąjį interesą. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse⁸, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro⁹ patvirtintuose norminiuose aktuose ir kituose nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinti prokurorų įgaliojimai ir procesiniai veiksmai, kuriuos prokuroras turi arba gali atlikti gindamas vaiko teises. Kaip jau minėta, prokuroro veiksmus griežtai reglamentuoja teisės normos, jos apibrėžia galimų procesinių veiksmų ribas, todėl įstatymų leidėjui iškyla pareiga kiekvienu atveju labai tiksliai apibrėžti prokuroro įgaliojimus ir galimus procesinius veiksmus. Bet koks teisės normos netikslumas ar sąvokos neapibrėžtumas sukuria situaciją, jog ta teisės norma tik deklaratyvi ir jos prokuroras neturi galimybės realiai ar tinkamai vykdyti.

Baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnyje reglamentuojama, kad kai įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis ar nukentėjęsysis yra nepilnametis, procese gali dalyvauti ir jį ginti įstatyminis atstovas. Antroje šio straipsnio dalyje nustatyta, kad atstovais pagal įstatymą gali būti nepilnamečio įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ar nukentėjusiojo tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kurios globoja arba rūpinasi nepilnamečiu. Statistikos Departamento prie LRV duomenimis, 2009 metais užregistruoti 307 vaikai, nukentėję nuo tėvų; 73 vaikai – nuo patėvių ar tėvių; 5 – globėjų; 38 – artimų giminaičių. Šie statistiniai duomenys rodo, kad vaikai dažnai nukenčia ten, kur turėtų jausti saugiausiai, kur būtų užtikrintos palankios sąlygos jų raidai bei pilnavertei socializacijai. Įvertintina aplinkybė, kad tai vieni iš latentiškesnių nusikaltimų, nes šeimoje skriaudžiami vaikai dažnai nesikreipia į teisėsaugos institucijas dėl savo teisių nežinojimo, dėl baimės ir priklausomybės nuo jį skriaudusių asmenų ir kitų priežasčių. Šiuo metu esantis teisinis reguliavimas yra ydingas, nes susidaro nepateisinama situacija, kai vaiką, patyrusį smurtą šeimoje nuo vieno iš tėvų

⁷ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. Žin., 1994, Nr. 81-1514; 2003, Nr. 42-1919.

⁸ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Žin., 2002, Nr. 37-1341.

⁹ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126 patvirtintos Rekomendacijos dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos [interaktyvus] 2009 [žiūrėta 2010-01-21] <<http://www3.lrs.lt>>

(patėvių), brolių ar seserų, faktiškai atstovauja kitas iš vaiko tėvų. Situacija tampa dar sudėtingesnė, jei įstatyminis atstovas yra priklausomas nuo smurtavusio ar lytiškai išnaudojusio nepilnametį vaiką asmens, pvz.: nukentėjusio vaiko motina gyvena smurtavusio prieš vaiką vyro būste ar materialiai nuo jo priklausoma. Labai didelė tikimybė, kad toks vaiko įstatyminis atstovas negalės tinkamai atstovauti vaiko ir ginti jo pažeistas teises dėl subjektyvių priežasčių. Būtina įvertinti, kad baudžiamajame procese galimi susitaikymo su nukentėjusiuoju atvejais arba atstovas gali duoti priešingus vaiko interesams parodymus.

LR Baudžiamojo proceso kodekso (toliau tekste – BPK) 53 straipsnio 3 dalis reglamentuoja galimybę paskirti kitą įstatyminį atstovą, tačiau nėra teisės normomis nsureguliuotas, tokio atstovo skyrimo mechanizmo. Ši reglamentavimo spraga suponuoja ydingą situaciją – įstatymas numato galimybę prokurorui atsisakyti leisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti procese kaip atstovui, jei prokuroras nustatytų, jog tai prieštarauja vaiko interesams, tačiau tokiu atveju prokuroras turi užtikrinti, kad procese dalyvautų kitas atstovas pagal įstatymą (subjektų ratas, kaip minėta, apibrėžtas LR baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnio 2 dalyje), o kai tokios galimybės nėra – *laikiniai* kol bus išspręstas naujo atstovo pagal įstatymą klausimas, paskirti atstovu bet kokią kitą asmenį, galintį tinkamai atstovauti nepilnamečio interesams. Taigi, prokuroras turėdamas pareigą tinkamai vykdyti konstitucinę principinę nuostatą ginti nepilnamečius vaikus, įpareigotas BPK 53 straipsnio 3 dalimi esant aprašytoms aplinkybėms paskirti kitą atstovą, realiai negali šių įgaliojimų įgyvendinti, nes nėra teisės norminio akto ar teisės normos, kuriame būtų nustatytas tokio atstovo skyrimo mechanizmas. Siekiant ištaisyti esamą situaciją būtina papildyti BPK 53 straipsnį ir numatyti, kad „tokiu atveju, kai nukentėjusiojo nepilnamečio tėvai, tėviai, broliai, seserys, kiti kartu gyvenantys su nukentėjusiu vaiku asmenys, globėjai ar rūpintojai įtariamai pažeidę vaiko teises, arba kyla pagrįstas įtarimas, kad jie negalės tinkamai atstovauti vaiko interesų prokuroras privalo užtikrinti, kad procese dalyvautų savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovas“ (t.y. atstovas pagal įstatymą). Pažymėtina, kad būtina teisiškai įtvirtinti savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos pareigą esant aptartoms aplinkybėms prokuroro reikalavimu skirti specialistą būti atstovu pagal įstatymą. LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas nustato, kad pagrindinė institucija, atsakinga už vaiko tinkamą apsaugą ir jų gynimą yra savivaldybių vaiko teisių tarnybos, todėl būtent šios tarnybos specialisto, kaip įstatyminio atstovo, dalyvaujančio procese ir ginančio vaiko interesus, parinkimas ir įtvirtinimas yra logiškas ir labiausiai pagrįstas. Tikslinga numatyti, kad savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovas dalyvautų procese ir tais atvejais, kai vaiko teises yra pažeidę kiti asmenys,

t.y. ne nukentėjusiojo nepilnamečio tėvai, tėviai, broliai, seserys, kiti kartu gyvenantys su nukentėjusiu vaiku asmenys, globėjai ar rūpintojai, tačiau yra akivaizdžių požymių, kad BPK 53 straipsnio 2 dalyje nurodyti subjektai negalės tinkamai atstovauti vaiko interesų (pavyzdžiui, abu tėvai yra asocialūs arba abu tėvai gyvena užsienio valstybėje, o vaiką augina seneliai).

Pastaruoju metu didelis dėmesys skiriamas liudytojo ar nukentėjusiojo vaiko apklausos organizavimui, siekiant, kad apklausiant tokį vaiką, jis jaustųsi saugus ir globojamas. Teisės normų, reglamentuojančių liudytojo ar nukentėjusiojo vaiko apklausą, analizė leidžia daryti išvadą, kad dar yra erdvės situacijos gerinimui.

Baudžiamojo proceso kodekso 186 straipsnio 5 dalis numato, kad kai apklausiamas jaunesnis nei 18 metų liudytojas arba nukentėjusysis, į jo apklausą proceso dalyvių prašymu, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva privalo būti kviečiamas vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie *padeda apklausti* nepilnametį, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą. LR generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126 patvirtintose Rekomendacijose dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos, vaiko teisių apsaugos institucijų ir jų specialistų funkcijos, apklausiant nepilnametį liudytoją ar nukentėjusįjį, apibūrinamos analogiškai: nurodoma, kad vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas galėtų padėti apklausti nepilnametį (23 punktas); privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie *padeda apklausti* nepilnametį, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą (24 punktas). Vaiko teisių apsaugos užtikrinimo aspektu minėtų teisės normų formuluotės yra ydingos. Vaiko teisių apsaugos institucijų ir šiose institucijose dirbančių specialistų misija – apsaugoti ir ginti vaiko interesus. Esant minėtam reglamentavimui, vaiko teisių apsaugos institucijos specialistas nėra įpareigojamas apklausos metu ginti vaiko interesus, t.y. stebėti ar vaikas apklausiamas laikantis nustatytos tvarkos, ar apklausiant vaiką neviršijamas maksimaliai leistinas apklausos laikas, pagaliau – ar vaikui nedaromas emocinis spaudimas. Minėtas normas aiškinant lingvistiniu būdu, vaiko teisių apsaugos institucijos specialistas nepilnamečio vaiko (liudytojo, nukentėjusiojo) apklausos metu turi padėti prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui vykdyti teisėsaugos pareigūnų funkcijas. Esant tokiam reglamentavimui, kai vaiko teisių apsaugos institucijų specialistai apklausos metu turi padėti ne vaikui, o prokurorui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui, ypač tais atvejais, kai vaiko interesus gina įstatyminis atstovas, kuris nenori ar negali tinkamai atstovauti vaiką procese,

vaikas teisių gynyba apklausos metu nėra tinkamai užtikrinama. Tai nesuderinama su konstitucinėmis principinėmis nuostatomis (LR Konstitucijos 38 ir 39 straipsniai), nustatančiomis, kad būtent valstybė globoja ir saugo vaikystę, gina nepilnamečius vaikus. Tikslinga BPK 186 straipsnio 5 dalyje numatyti, kad esant proceso dalyvių prašymui, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į jaunesnių nei aštuoniolika metų liudytojo ar nukentėjusiojo apklausą privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas, kuris apklausoje atstovauja vaiko interesus. Analogiškai šis procesinis veiksmas reglamentuotinas ir poįstatyminiuose aktuose, apibrėžiančiuose nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausą.

LR CK nustato prokuroro įgaliojimus vaiko teisių apsaugos srityje pagal šeimos teisę: teismas, nustatęs, kad sutuoktinis veikia priešingai šeimos ar nepilnamečių vaikų interesams, valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos ar prokuroro pareiškimu gali savo duotą leidimą pakeisti ar panaikinti (CK 3.32 str. 2 d.); jei tėvai ar globėjai (rūpintojai) vaikų teises pažeidinėja, priemonių vaikų teisėms užtikrinti gali imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras (CK 3.163 str. 4 d.); prašymą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (tėvo ar motinos) gali paduoti vaiko tėvai, artimieji giminaičiai, valstybinė vaikų teisių apsaugos institucija, prokuroras, ieškinį dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo gali pareikšti vienas iš tėvų, vaiko artimieji giminaičiai, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, prokuroras ar vaiko globėjas (rūpintojas) (CK 3.182 str. 1 ir 2 dalys); jeigu tėvai ar vienas iš jų netinkamai tvarko savo nepilnamečiam vaikui priklausantį turtą, darydami žalą nepilnamečio turtiniams interesams, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba prokuroras turi teisę kreiptis į teismą ir prašyti nušalinti tėvus nuo nepilnamečiui priklausančio turto tvarkymo (CK 3.185 str. 3 d.); teismas gali pagal vaiko, jo tėvo (motinos) arba valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ar prokuroro ieškinį sumažinti arba padidinti priteisto išlaikymo dydį, pakeisti priteisto išlaikymo formą, jeigu po teismo sprendimo, kuriuo buvo priteistas išlaikymas, priėmimo iš esmės pasikeitė šalių turtinė padėtis (CK 3.201 str. 1 ir 3 dalys); vaikui skirtas išlaikymas, kurį jo tėvai, globėjai (rūpintojai) panaudoja ne vaiko interesams, yra išieškomas iš asmens, panaudojusio išlaikymą ne vaiko interesams, turto pagal vaiko atstovų, valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos ar prokuroro ieškinį (CK 3.203 str. 2 d.); vaiko nuolatinė globa (rūpyba) nustatoma teismo nutartimi pagal rajono (miesto) valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos arba prokuroro pareiškimą (3.263 str.); kreiptis į teismą dėl globėjo ar rūpintojo nušalinimo turi teisę globos (rūpybos) institucijos arba prokuroras (CK 3.246 str. 3 d.).

Visais atvejais įstatymas numato tik galimybę, o ne pareigą ginti pažeistas arba galimai pažeistas vaiko teises. Toks reglamentavimas neatitinka Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos imperatyvams, jog valstybės privalo imtis visų priemonių apsaugoti vaikus nuo jų teisių pažeidimų, LR Konstitucijos įtvirtinto nepilnamečių vaikų apsaugos ir gynybos principų. Vaiko teisių gynimas yra privalomas, todėl minėtose teisės normose turėtų būti nustatytas imperatyvas, o ne galimybė imtis priemonių, nurodytų minėtose teisės normose. Pažymėtina, kad visais atvejais yra nurodomos 2 institucijos (alternatyva): valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba prokuroras. Toks įgaliojimų išskaidymas sudaro prielaidas išvengti atsakomybės už netinkamą minėtų įgaliojimų vykdymą, nėra galimybių nustatyti, kas konkrečioje situacijoje atsakingas už CK įvardytų vaiko teisių gynybą. Vaiko teisės pagal šeimos teisę galėtų būti apgintos efektyviau, jei teisės normose būtų įtvirtinta, kad visais nurodytais atvejais įstatymo nustatytų priemonių privalo imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos tarnyba, o prokurorai atsakingi už išvardintų priemonių taikymą, jei jų taikymo būtinumas paaiškėjo prasidėjus ikiteisminiam tyrimui ar teisminiam procesui.

Teigiamos ir reikšmingos priemonės, siekiant užtikrinti prokurorų galimybę geriau įgyvendinti vaiko teisių apsaugą prokurorų, dirbančių nusikalstamų veikų prieš nepilnamečius ir nusikaltusių nepilnamečių srityje, specializacija. Pastaruoju metu pagrįstai šiam aspektui prokuratūra skiria didelį dėmesį.

Romaniškos šalys (Italija, Prancūzija) turi atskirus nepilnamečių teisingumo rūmus, kuriuose dirba specializuotas prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, nepilnamečių reikalų įstaigų, o tiksliau policijos – tvarkos palaikymo – pareigūnas ir gynėjas. Procese taip pat dalyvauja vaiko teisių apsaugos kontrolieriai, suinteresuotų institucijų atstovai¹⁰.

IŠVADOS

1. Nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai nustato valstybės pareigą tinkamai ginti prioritетines vaiko teises ir teisėtus interesus. Prokuratūra yra svarbiausia teisėsaugos institucija, kuri privalo ginti jau pažeistas vaiko teises ir laisves, prokuroro veikimo ar neveikimo tiesiogiai priklauso, ar bus tinkamai apgintas konkretus vaikas, jeigu bus pažeistos įstatymu saugomos jo teisės ar laisvės. Prokuroro procesinių veiksmų ribas griežtai apibrėžia teisės normos, todėl įstatymų leidėjui iškyla pareiga kiekvienu atveju labai tiksliai apibrėžti

¹⁰ <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prane%5%a1imaispaudai/tabid/71/ItemID/156/Default.aspx>> [interaktyvus] 2006 [žiūrėta 2010-03-15]

prokuroro įgaliojimus ir galimus procesinius veiksmus. Šiuo metu tam tikrų teisės normų netikslumas ar sąvokos neapibrėžtumas sukuria situaciją, jog ta teisės norma tik deklaratyvi ir jos prokuroras neturi galimybės realiai ar tinkamai vykdyti.

2. Efektyviu prokuroro veiklos gerinimo būdu, ginant vaikų galimai pažeistas teises ir teisėtus interesus, yra teisės normų, nustatančių prokurorų įgaliojimus, pakeitimas. Siūloma pakeisti LR baudžiamojo kodekso 53 straipsnį ir jame numatyti atvejus, kai prokuroras turėtų galimybę paskirti vaiko įstatyminiu atstovu valstybinės vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistą, pvz.: kai nukentėjusiojo nepilnamečio tėvai, tėviai, broliai, seserys, kiti kartu gyvenantys su nukentėjusiu vaiku asmenys, globėjai ar rūpintojai įtariamai pažeidę vaiko teises, ir tais atvejais, kai vaiko teises yra pažeidę kiti asmenys, t.y. ne nukentėjusiojo nepilnamečio tėvai, tėviai, broliai, seserys, kiti kartu gyvenantys su nukentėjusiu vaiku asmenys, globėjai ar rūpintojai, tačiau yra akivaizdžių požymių, kad BPK 53 straipsnio 2 dalyje nurodyti subjektai negalės tinkamai atstovauti vaiko interesų.

3. Keistina LR BPK 186 straipsnio 5 dalies formuluotė, numatant, kad esant proceso dalyvių prašymui, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į jaunesnių nei aštuoniolika metų liudytojo ar nukentėjusiojo apklausą privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas, kuris apklausoje atstovauja vaiko interesus.

4. Siekiant, kad pažeisti vaiko turtiniai ir asmeniniai interesai ir kitos teisės būtų visais atvejais tinkamai apginti, būtina tiksliai apibrėžti prokuroro įgaliojimus šeimos teisėje, numatant kompetencijos atribojimo su valstybine vaiko teisių apsaugos tarnyba metodus ir tvarką.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žin. 1992, Nr. 33-1014
2. Grinevičiūtė, K. Žiaurais elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2008, 11 (113); 107p.;
3. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės [interaktyvus] [žiūrėta 2010-03-10] <http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/index.htm>
4. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Žin. 1995-07-21, Nr. 60-1501
5. Krivka E. Viešojo intereso gynimas civiliniame procese. Mykolas Romeris universiteto leidybos centras.–2009, V.
6. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas Žin., 2002, Nr. [37-1341](#), Nr. 46 ;
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Žin. 2000-09-06, Nr. 74-2262;
8. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126 patvirtintos Rekomendacijos dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos [interaktyvus] 2009 [žiūrėta 2010-01-21] <http://www3.lrs.lt/pls>

-
9. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, Žin. 1994, Nr. [81-1514](#) 2003, Nr. 42-1919;
  10. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Žin. 1996-04-12, Nr. 33-808
  11. Lietuvos Respublikos statistikos departamentas prie LRV [interaktyvus] [žiūrėta 2010-03-10] <http://www.stat.gov.lt/lt> ;
  12. Terebeiza, Ž. Dispozityvumo principo galiojimo ribos ginant viešąjį interesą teisme. *Jurisprudencija*. 2008, 7 (109);
  13. <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos> [interaktyvus] 2006 [žiūrėta 2010-03-15]